

JAN HRDINA

Skotskem po stopách seriálu Cizinka

COSMOPOLIS

HISTORIE – TRADICE – MÍSTA

Skotskem po stopách seriálu Cizinka

Jan Hrdina

Jan Hrdina

SKOTSKEM PO STOPÁCH SERIÁLU CIZINKA

Odpovědná redaktorka Markéta Šlaufová

Redakční úpravy a korektury Monika Straková

Grafická úprava a sazba Lukáš Joch, joch.cz

Fotografie a ilustrační materiály archiv autora

© Grada Publishing, a. s., 2020

Vydala Grada Publishing, a. s., pod značkou Cosmopolis v Praze
roku 2020 jako svou 7563. publikaci

Tisk Centrum s.r.o.
Grada Publishing, a. s.,
U Průhonu 22, Praha 7

ISBN 978-80-271-1520-4 (pdf)
ISBN 978-80-271-1396-5 (print)

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy
nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné
podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.
Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Karolíně a Robinovi

Obsah

Skotský prolog

I. HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

Z mlhy do dějin	16
Království Alba	18
Normané přicházejí	22
Za nezávislost a svobodu	28
Cesta ke sjednocení	35
Stuartovci na anglickém trůnu	42
Zrození jakobitů	49
Masakr v Glencoe	54
Konec skotské nezávislosti	57
Jakobitská povstání	64
Nový dědic trůnu	73
Cesta ke Cullodenu	84
Poslední vzdor	94
Na útěku	108
Vyčištění Vysočiny	113

II. LIDÉ A TRADICE

Skotské klany

Klanová společnost	121
Původ klanů	123
Boje mezi klany	125
Klany v britské armádě	129
Cameron	133
Campbell	134
Fraser z Lovatu	135
Grant	137

MacDonald	138
Mackenzie	139
MacTavish	141
Munro	141
Murray	142

Osobnosti

Donald Cameron z Lochielu	144
Flora MacDonald	145
Geillis Duncanová	146
George Murray	147
James Fraser	148
Karel Edward Stuart	149
Simon Fraser, 11. lord Lovat	152

Tradice a symboly

Dýka	154
Gaelština	155
Hudba	156
Kilt	158
Nadpřirozené bytosti	160
Národní symboly	162
Pohanské svátky	164
Sport	167
Stojící kameny	170
Tartan	171
Whisky	173
Zvířata	175

III. MÍSTA

Abercairny Estates	181
Abercorn Church and Cemetery	182
Aberdour Castle	183

Balgonie Castle	184
Beaufort Castle	185
Blackness Castle	186
Blair Castle	188
The Bo'ness & Kinneil Railway	189
Callanish	190
Callendar House	191
Castle Leod	192
Clava Cairns	194
Craigmillar Castle	195
Culloden Battlefield	196
Culross	198
Dean Castle	200
Deanston Distillery	201
Doune Castle	203
Drumlanrig Castle	204
Drummond Castle Gardens	205
Dunure	207
Dysart Harbour	208
Edinburgh Castle	210
Edinburgh – Staré město	214
Palace of Holyroodhouse	218
Edinburgh – Nové město	220
Eilean Donan Castle	222
Falkland	224
Faskally Forest	226
Finnich Glen / Devil's Pulpit	227
Fort William	228
Glasgow	230
Glasgow Cathedral	232
University of Glasgow	233
Pollok Country Park	235
Glen Coe	236
Glencorse Old Kirk	237
Glenfinnan Monument / Loch Shiel	239
Gosford House	241

Highland Folk Museum	242
Hopetoun House	243
Inverness	245
Isle of Skye	247
Kinloch Rannoch	249
Linlithgow Palace	250
Midhope Castle	251
Newhailes House	252
Perth / Scone Palace	253
Preston Mill	255
Prestonpans	256
Roslin Glen Country Park	257
Ruthven Barracks	258
Tibbermore Church	259
Tullibardine Chapel	261
Urquhart Castle / Loch Ness	262
Doporučená literatúra	256

Skotský prolog

„Dopřej mi pane, abych v boji, který jde životem, měl odvahu udeřit a riskovat. Mám-li vyhrát, dej, aby to bylo podle pravidel a aby se při tom má hrdost a čest udržely vysoko. Mám-li prohrát, dej mi tolik síly, abych dovedl stát u cesty a pozdravit vítěze, až pojedě kolem.“

Slova skotské modlitby z pera sira Waltera Scotta věrně vystihují povahu Skotů. Hrdí a nezlomní bojovníci, jejichž pojetí cti bylo pro cizince mnohdy nepochopitelné. Hrdost a čest byly často také to jediné, co příslušníci klanů z Highlands měli. O to více si jich ale cenili. Nezřídka byli chudí, ctili však rodové vazby, vážili si příslušnosti ke klanu a respektovali pravidla pohostinnosti. Skotští horalé byli věrným obrazem své země. Navenek drsní, nic nedávající zadarmo, avšak s poetickou duší. Boj je provázel celý život; o potravu, půdu, lásku ženy i vlastní svobodu a zem. Tisíc let museli čelit nájezdům nepřátel, ať už to byli Anglosasové, Vikingové, Normané nebo Angličané a pokud se nenašel nepřítel venku, skotské klany ochotně soupeřily mezi sebou.

Pokud chcete stvořit dobrý příběh, zasadte jeho děj do Skotska a máte napůl vyhráno. Skotsko nabízí všechno, co potřebujete. Okouzující přírodu s neopakovatelnými dramatickými scénériemi, pohnuté bohaté dějiny plné nečekaných a tragických zvratů, jedinečné tradice, poutavé příběhy o hrdinství i zradě, mystiku i hmatatelnou syrovost života, charismatické obyvatele v nejlepším smyslu slova. Mohutný potenciál Skotska dokázala bezezbytku využít Diana Gabaldon, autorka bestselleru Cizinka (*Outlander*) a jeho pokračování, které se staly předlohou stejnojmenného seriálu televizní stanice Starz. V současnosti vzniká již šestá řada seriálu, avšak první dvě série, odehrávající se ve Skotsku, zůstávají těmi nejoblíbenějšími.

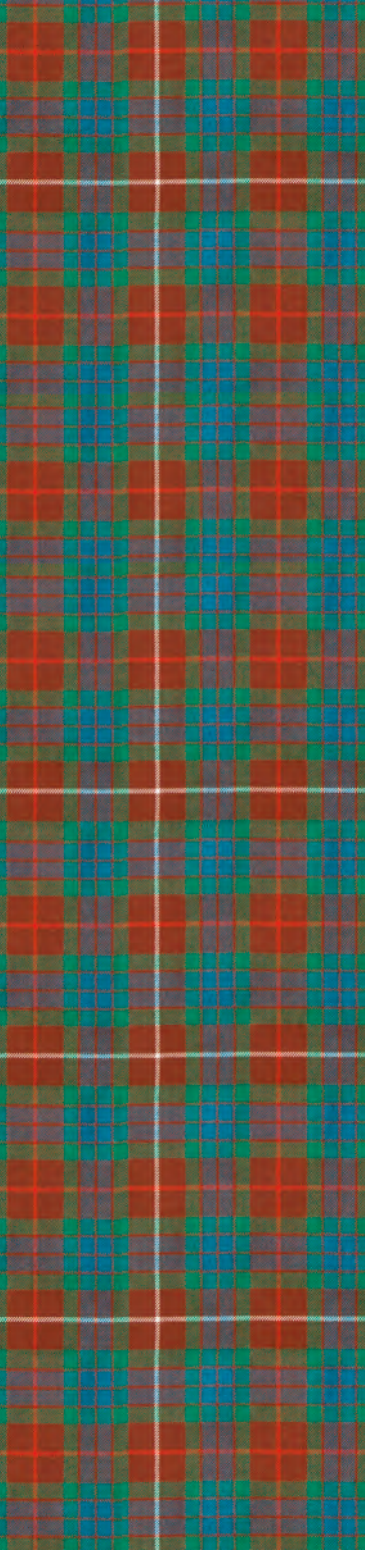
Seriál Cizinka se stal během krátké doby fenoménem, který milují miliony diváků po celém světě. A nejen to. Seriál vzbudil touhu mnoha a mnoha lidí poznat zemi, v níž se odehrávají dramatické osudy Claire a Jamieho. Prozíravý skotský duch jde tomuto zájmu vstříc a rozšířil domácí cestovní ruch o zcela novou kategorii pod názvem *Outlander*. Seriál, jehož děj se odvíjí v jedné z klíčových epoch skotských dějin, se natáčel na historických lokalitách po celém Skotsku. Nelze se tedy divit zvýšenému zájmu o místa, kde hlavní hrdinové prožívají svá dobrodružství. Města, paláce, hrady, skanzeny, přírodní parky, kostely, palírny a řada dalších se těší takové

oblíbě, jakou nedokázal vyvolat ani Harry Potter a Statečné srdce (*Braveheart*) dohromady.

Cizinka je nejen příběhem velké lásky. Je také přesvědčivou a dobře zvládnutou výpovědí o Skotsku, jeho dějinách a kultuře. Setkáváme se tu s historickými osobnostmi v reálném prostředí a klanovém společenském uspořádání, s původním jazykem Skotů gaelštinou a zejména pak s událostmi, které ovlivnily další osud skotské Vysočiny a zdejších klanů. Ano, je to o posledním velkém jakobitském povstání roku 1745, jež vyvrcholilo tragickou bitvou u Cullodenu. Kromě tohoto hlavního tématu jsou pak knižní série i televizní seriál prodchnuty nejrůznějšími zmínkami a odkazy na skotské reálie. A o tom všem je tato kniha, kterou jsem rozdělil do tří oddílů; Historické souvislosti – Lidé a tradice – Místa.

Skotskem po stopách Cizinky není jen průvodcem po místech filmových i skutečných, je rovněž historickým pátráním po osudech reálných seriálových postav, mapou skotských dějin a ucelenou příručkou pro fanoušky seriálu Cizinka i všechny, kdo milují Skotsko či se o něj jen zajímají.

Jan Hrdina

I. Historické souvislosti

Píše se rok 1743, když se v neznámé době uprostřed skotské Vysočiny objeví Claire Randallová. Netuší, kde je a co se stalo. Zprvu se domnívá, že je stále v roce 1945, avšak velmi brzy začne tušit šokující pravdu. Při nečekané potyčce mezi rudokabátníky a skotskými horaly, k níž se připele, je konfrontována s drsnou realitou 18. století. Zatím nemá ani tušení, že se pomalu schyluje k jedné z nejvýznamnějších a ovšem také nejtragičtějších událostí skotských dějin. Poslední velké povstání jakobitů, poslední vzdor Skotů z Vysočiny proti ústřední vládě je na spadnutí. Zbývají jenom dva roky do osudné bitvy u Cullodenu. Přesto se jedná o pouhé vyvrcholení stoletého vývoje, v němž ústřední roli hraje soupeření Anglie a Skotska, rozepře rodu Stuartovců s anglickým (a poté britským) parlamentem i boj skotských klanů za vlastní svobodu a tradice.

Diana Gabaldon, autorka knižní předlohy seriálu Cizinka, nemohla zvolit vhodnější období skotských dějin než právě 40. a 50. léta 18. století. S výjimkou, revolty Williama Wallace proti anglické nadvládě na konci 13. století a následném boji krále Roberta I. Bruce za nezávislost Skotska, je jakobitské povstání Karla Edwarda Stuarta z roku 1745 nejdůležitějším dějinným okamžikem, který zásadně ovlivnil budoucí vývoj země. Dopad neúspěšného povstání a následných represí je ve Skotsku patrný dodnes. Scéna, kdy Claire navštíví bojiště u Cullodenu a vzpomíná u pomníku klanu Fraserů, je naprosto autentická.

Návštěva bojiště u Cullodenu je i dnes velmi emotivním zážitkem, uvědomíme-li si, co všechno pro Skotsko a zejména klany z Highlands porážka u Cullodenu znamenala. Claire a Jamie, vědomi si důsledků neúspěšného povstání, se s maximální odvahou a důvtipem snaží zvrátit běh dějin a zhatit úsilí prince Karla o znovunastolení Stuartovské dynastie na britský trůn. Bylo to vůbec možné? Nebo byl Culloden nevyhnutelný? A bylo povstání klanů od začátku předurčeno k nezdaru? Abychom mohli odpovědět, musíme znát souvislosti, neboť příběh Cizinky je se skotskými dějinami prorostlý stejně jako bodlák se skotskou zemí. Máme-li tedy plně porozumět tomu, co a proč se roku 1745 odehrálo, musíme zpět proti proudu času.

Z mlhy do dějin

Od úsvitu skotských dějin byli Skotové i jejich předchůdci zvyklí bojovat. Dvojnásob to pak platilo na Vysočině, v hlubokých údolích a na březích dlouhých jezer. Skotové bojovali nejen mezi sebou, ale především se zástupem nepřátel, tlačících se přes suchozemské i vodní hranice země. Začalo to již velmi dávno. Ještě v dobách, kdy původní Skotové dleli ve svých kruhových pevnostech ve starověké Hybernii, dnešním Irsku, obývali dnešní Skotsko, avšak v prvních stoletích po Kristu zvané Kaledonie, nejrůznější kmeny. Na jihu to byli Keltové, dále na severu však sídlili Piktové. Právě tyto Pikty, bojovné, vynalézávé a odvážné etnikum, lze označit za původní obyvatele Skotska. Dokázali čelit invazi římských legií, které do Kaledonie pronikly v 1. až 4. století, pokaždé ale s úspěchem pouze dočasným, nebo žádným.

Když po porážce skotských klanů u Cullodenu rozpoutal velitel vítězného vládního vojska, vévoda z Cumberlandu, krvavou odvetu a následně došlo z vůle britského parlamentu k likvidaci tradičního způsobu života klanů z Vysočiny, nešlo zdaleka o první pokus vykořenit domorodé obyvatelstvo. Bojovnost, hrdost a nezlomný duch obyvatel Skotska vyvolával v jejich nepřátelích nepopsatelný vztek.

Již roku 208 přistál u břehů Británie římský císař Septimius Severus, který hodlal zlomit odpor severních kmenů a podřídit je vůli Říma. K velké rozhodující bitvě nedošlo, i když se o to Římané snažili a sami během neustálých přepadů v obtížném terénu naopak utrpěli těžké ztráty. Roku 209 uzavřeli obě strany příměří, které však dlouho nevydrželo. Ještě téhož roku se kaledonské kmeny vzbouřily. Dopátrat se příčin revolty není složité. Podmínky příměří byly kruté, kromě ztráty území, zahrnovaly i odvody v podobě obilí i dobytka a brannou povinnost pro kaledonské muže. Když se císař Severus dozvěděl o novém povstání, byl

nesmířitelný. Jeho rozkaz byl jednoznačný; ne podrobit, ale „zabit na potkání každého“, i kdyby šlo o „dítě v matčině lůně“. Takto o císařově politice vypráví dějepisec Dio Cassius. Genocidě zabránila pouze brzká císařova smrt. Horalové z Vysočiny takové štěstí v letech po porážce u Cullodenu neměli.

Kaledonští Piktové, jejichž potomky se staly některé z pozdějších skotských klanů, si s Římany dokázali poradit. Byli to rovněž oni, kdo v 7. století odrazili útok Anglů a zastavili tak jejich expanzi na sever. Stalo se tak 20. května 685 v epické bitvě u Dun Nechtain (Dunnichen), podle anglosaských pramenů známé jako bitva u Nechtansmere. V úporné snaze zachránit hroutící se moc Northumbrie, království

Anglů na severu ostrova, vypravil se král Ecgfrith proti Piktům. Jak tažení dopadlo, vypráví stručně Beda Ctihodný: „... když tentýž král Ecgfrith opovážlivě vedl vojsko, aby vyplenil království Piktů – králi v tom záměru jeho přátelé ... bránili –, předstírali nepřátelé útěk a zavedli krále do soutěsek nepřístupných hor. Tam jej potom s převelikou částí sborů, které si přivedl, pobili.“

U Dun Nechtain použili Piktové podobnou, praxí osvědčenou taktiku, jakou o tisíc let později zvolil během prvního jakobitského povstání v bitvě u Killiecrankie John Graham, 1. vikomt Dundee. V horkém letním dni 27. července 1689 obsadila armáda skotských klanů z Vysočiny průsmyk u Killiecrankie, vlákala sem vládní vojsko Viléma Oranžského a během půl hodiny nepřítele rozsekala na kusy.

V následujícím 8. století přišel vrchol piktské moci, kdy Piktové prakticky ovládali celé dnešní Skotsko. Do hry však vstoupil nový hráč. Roku 802 se brutálním útokem na posvátný ostrov Iona o slovo přihlásili divoci a lační Seveřané, podnikající nájezdy na Irsko, Skotsko, přilehlé ostrovy i Anglii. Piktové byli patrně jediní v Evropě, kdo nájezdům Vikingů úspěšně čelil. Platili za to ale příliš vysokou cenu. Vleklé boje se severskými nájezdníky je vyčerpávali a v krvavých potyčkách umíralo mnoho urozených piktských válečníků. Nepřítel mého nepřítele je můj přítel, řekli si Piktové a začali se více sblížovat s gaelskými Skoty z Irska, kteří

v předchozích stoletích vytvořili na západě dnešního Skotska vlastní království Dal Riata. Dominantní Piktové na čas ovládli i skotské království, nakonec však zůstalo u dobrých vztahů, stvrzených dynastickými sňatky.

V boji s Vikingy se Piktům dařilo, vítaná byla i podpora Skotů, přesto nájezdy neustávaly. Návštěvníka ze Skandinávie byste během 1. poloviny 9. století poznali snadno; po zuby ozbrojený, divoký nájezdník, lačnicí po kořisti mnohem víc než po půdě. Teprve po roce 850 začaly na ostrovech – Shetlandách, Orknejských a Hebridách a při severním pobřeží růst první osady Seveřanů. K definitivnímu zlomu v soupeření mezi Pikty a Seveřany došlo roku 839. Tehdy se odehrála velká bitva spojeneckého vojska Piktů a Skotů s Vikingy poblíž Burgheadu, hlavní piktské pevnosti na severním pobřeží v zálivu Moray. Tentokrát stálo štěstí na straně Seveřanů. Piktové, kteří dlouhodobě čelili hlavnímu náporu vikinských nájezdníků, byli poraženi. V krvavé řeži padl piktský král Eógan mac Óengusa, skotský král Áed mac Boanta a nespočetné množství dalších šlechticů a válečníků, jak uvádějí *Ulsterské letopisy*.

Králové Piktů i Skotů zůstali ležet na bitevním poli. Kdo bude jejich nástupcem? Volba v obou případech padla na Cináeda mac Ailpína, dějinám známějšího jako Kenneth I. MacAlpin, který svůj nárok obhájil nejen činy, ale i svým původem, neboť byl pokrevně spřízněn s oběma královskými rody. Ačkoliv kolem roku 843 prameny o Kennethovi mluví jako o králi Piktů (*rex Pictorum*), fakticky stanul v čele obou „národů“ a stal se prvním vládcem nového království Alba. Tak o dvě generace později začalo být nazýváno sjednocené království Piktů a Skotů, které za panování Kennetha I. sahalo až k současné hranici Skotska s Anglií.

Království Alba

Poté, co románová Claire Randallová Beauchampová prošla přes kameny do 18. století, setkala se na hradě Leoch s gaelskou kulturou Skotů, která ve své ryzí podobě již dávno vymizela. Jazyk, písně, obřady a zvyky, to vše britská vláda po bitvě u Cullodenu systematicky likvidovala a rovná se téměř zázraku, že se něco málo podařilo zachovat až do 21. století. Piktové a jejich kultura takové štěstí neměli. Vymizení Piktů z dějin i zánik jejich jazyka byl úzce spjat s nástupem Skotů a vznikem království Alba. Nic však nenapovídá tomu, že by Piktové byli vystaveni násilnému přerodu ve Skoty.

Skotská gaelština, téměř identická s irštinou, se mezi Pikty šířila již během 8. století, v době jejich největší moci, jako *lingua franca*, podobně jako francouzština v 17. a následujících stoletích v Evropě. Ostatně i v Cizince se setkáváme se

vzdělaným Jamesem Fraserem, jenž vedle rodné gaelštiny, angličtiny, italštiny, latiny a řečtiny ovládá také francouzštinu jako jazyk mezinárodní komunikace. Sami Piktové jednoduše splynuli se Skoty, zejména v severních regionech však jejich populace zůstávala silná. Zanechali po sobě řadu místních jmen, obsahujících slova *Pit* (Pitlochry), *Aber* (Aberdeen) či *Pert* (Perth) i jmen osobních, např. *Unuist* (Angus) nebo *Urgust* (Fergus).

Král Cináed mac Ailpín zemřel roku 858 a svým nástupcům zanechal zemi konsolidovanou, i když ne zcela sjednocenou, o čemž se sousední Anglii, rozdrobené na menší království, mohlo dalších téměř sto let jenom zdát. Sjednotit pod jednoho vládce celou Anglii se podařilo teprve Æthelstanovi roku 927. Povzbuzen svými úspěchy se rozhodl pro rozsáhlou invazi do Skotska, kde roku 937 v bitvě u Brunanburh za cenu těžkých ztrát porazil spojeneckou armádu Skotů z Alby, Severanů z Dublinu a válečníků z království Strathclyde. Vítězství napomohlo definitivnímu sjednocení anglosaské Anglie. Od té doby již nemělo soupeření anglického a skotského království ustát. Anglosaští králové a všichni jejich pozdější následovníci trpěli utkvělou představou, že mají právo zasahovat do skotských záležitostí, ba co víc, že mají svaté právo severního souseda ovládnout. To samozřejmě nebylo Skotům po chuti a až do roku 1746 za své právo bojovali s urputností medvěda a divokosti lva.

Ačkoliv bylo Skotsko menší rozlohou i populací, dokázalo se účinně bránit a pod silným vládcem přejít i do útoku. Tak tomu bylo např. za vlády velekrále Malcolma II. na počátku 11. století. Velekrál je titul, o němž dosud nebyla řeč, v dějinách raně středověkého Skotska (stejně jako Irska) má však tento titul prvořadou důležitost.

Od doby, kdy vládl Cináed mac Ailpín se ve Skotsku vyvinul velice efektivní systém následnictví, který měl zaručovat schopné a zkušené panovníky. Vzniku tohoto systému napomohla tradiční keltská rodová společnost, jejímž základem byly rodinné klany, žijící na izolovaných územích. Každý klan si zvolil svého vůdce

I. Historické souvislosti

a tito vůdcové vybírali krále větších území, označované titulem *mormaer*, kteří mezi sebou pak zvolili velekrále. Díky tomuto tradičnímu obyčejí Skotů se tak mohl vyvinout poměrně demokratický systém volby panovníka. Po smrti Cináeda mac Ailpína bylo rozhodnuto, že noví panovníci budou voleni na základě svých kvalit z jeho potomků ještě za života stávajícího krále. Tím bude zaručeno, že panovníci nebudou v době, kdy se ujmou vlády, nezkušenými, ba neschopnými mladíky. V tom se následnický systém lišil od systému anglického, podle kterého na trůn usedal nejstarší syn, obvykle až po otcově smrti, a to bez ohledu na zkušenosti či vlastní způsobilost. Tento skotský systém vybírání následníků trůnu ze synů, vnuků a královských bratranců byl nazýván *tanistry* (z *tánaise* – očekávaný) a celých 200 let spolehlivě zaručoval, aby se koruny nezmocnil nezkušený začátečník, zároveň však tento systém vedl i ke sporům v rodinách a mezi klany.

Malcolm II. byl králem ctižádostivým, cílevědomým a bojovným. Roku 1018 v bitvě u Carhamu porazil vojsko Northumbrie, anglosaského království, které na jihu sousedilo se Skotskem. Jako první skotský panovník tak posunul skotskou hranici na přibližně dnešní úroveň, na řeku Tweed, a svůj vliv uplatnil také v království Strathclyde (též *Cumbria*), jež se rozkládalo na jihozápadě dnešního Skotska. Citelné posunutí hranice k jihu, oslabení sousední Northumbrie a neuvěřitelná Malcolmova vitalita se logicky staly hrozbou pro sousední Anglii,

